

АКТУЕЛНИ ТРЕНДОВИ РАЗВОЈА МИНЕРАЛНОГ СЕКТОРА У УСЛОВИМА ТРАНЗИЦИЈЕ МИНЕРАЛНЕ ЕКОНОМИЈЕ

CURRENT TRENDS OF DEVELOPMENT OF THE MINERAL SECTOR IN TRANSITION MINERAL ECONOMY

Радуле Тошовић

Универзитет у Београду, Рударско-геолошки факултет, Катедра економске геологије
Београд, Србија
toshovic@yahoo.com, radule.tosovic@rgf.bg.ac.rs

***Абстракт:** Савремене услове функционисања минералног сектора и минералне економије карактерише транзициона турболентност и променљивост, која се одражава на материјалне и финансијске аспекте истраживања и производње различитих минералних сировина. Део утичућих фактора је интерног типа на нивоу предузећа као привредног субјекта, а део фактора је екстерног типа на нивоу читавог минералног сектора и минералне економије земље, али и међународног утицаја. При томе је у групи екстерних фактора посебно изражен утицај међународне минералне економије и комплексних догађања на локалном и глобалном тржишту минералних сировина. Повратно деловање оваквог транзиционо променљивог производног и финансијског стања је испољено у домену инвестиција, које се планирају, обезбеђују и реализују у минералном сектору. Нарочите специфичности у актуелним трендовима и кретањима у минералном сектору су последица транзиције минералне економије, која додатно утиче на сложеност пословања и функционисања припадајућих производних система. Сложености производње у минералном сектору додатно доприносе савремени трендови и потреба примене менаџмента минералних ресурса, стратегијског менаџмента и других врста менаџмента, као и обавезујућег концепта одрживог развоја у савременој минералној економији.*

***Кључне ријечи:** Минерални сектор, Минерална економија, Минералне резерве, Транзиција.*

***Abstract:** Modern conditions of functioning of the mineral sectors and mineral economy characterized by transitional turbulent and variability, which is reflected in the material and financial aspects of the exploration and production of various mineral raw materials. Part of affecting factors is the internal type of the company as*

a business entity, a part of the external type of factors in the whole mining sector and mineral economy of the country, but also international influence. It is in a group of external factors particularly pronounced impact of international mineral economy and the complex events at the local and global markets of mineral raw materials. Rebound effects of such transitional variable production and financial situation has been manifested in the field of investments, which are planned, implemented and provide the mineral sector. Subscribe specifics of the current trends and developments in the mining sector as a result of the transitional mineral economy, which adds to the complexity of the operation and functioning of the corresponding production systems. The complexity of the production in the mining sector further contribute to contemporary trends and the needs of the application management of mineral resources, strategic management and other management, as well as the binding of the concept of sustainable development in modern mineral economy.

Key Words: *Mineral Sector, Mineral economy, Mineral reserves, Transition.*

УВОД

Савремена тржишна и привредна кретања у земљама у развоју у значајној мери су условљена транзиционим активностима и интензивнијом применом тржишних критеријума и правила у привређивању. Стварањем нове научне парадигме "синергизам - теорија интеракције", својевремено је отворена могућност имплементације транзиционог прелаза политичких и економских система, који је нарочито обухватио транзицију бивших социјалистичких земаља Централне, Источне и Југоисточне Европе у земље које почивају на парламентарној демократији, приватној својини, односу капитала и тржишној конкуренцији (Ђуричин, 1996). У транзиционе земље је сврставано пет централноевропских (Чешка, Словачка, Словенија, Мађарска и Пољска), три балтичке (Естонија, Летонија и Литванија), осам јужноевропских балканских земаља (Албанија, Бугарска, Хрватска, Црна Гора, БиХ, Македонија, Србија и Румунија), затим Молдавија и три источноевропске земље (Украјина, Белорусија и Русија) (Јакшић&Бомештар, 2011). Првобитни транзициони процес је првенствено био усмерен на повећање ефикасности планског облика привређивања и њихову трансформацију у тржишну економију. Посебно у балканским земљама, накнадна геополитичка, ратна и економска догађања утицала су на брзину, темпо и ефекте транзиције, тако да се транзиција на простору Србије и Републике Српске, одвијала спорије, теже, уз много више проблема и са вишом привредном, економском и развојном ценом.

У претходном вишедеценијском временском периоду кроз геолошка истраживања, различитог обима, врсте и интензитета, прикупљене су релативно обимне и разноврсне информације о минералним резервама и ресурсима и Србије и Републике Српске, односно БиХ (Тошовић, 2011, Тошовић, 2016а). Упркос чињеници да су наведена геолошка истраживања пратили одређени проблеми, који су се нарочито огледали у недостатку већих финансијских средстава, пронађена је, истражена и приведена експлоатацији релативно значајна и разноврсна минерално-сировинска база (Тошовић&Миловановић,

2008). Раније пронађена лежишта појединих минералних сировина (угаљ, нафта и гас, обојени метали, бројни неметали, подземне воде и др.) и у данашњим условима обимом производње дају значајан допринос функционисању минералне економије и целокупне привреде земље. Од њих у значајној мери и даље зависе економска егзистенција, материјални статус и привредни развој низа рудоносних подручја, међу којима у Србији нарочито бакарног комплекса Бора, угљоносних комплекса Костолца, Колубаре, Ресавице и др., а у Републици Српској комплекса Љубије, угљоносног комплекса Гацког и др. (Тошовић, 2011, Тошовић, 2016а). У анализи транзиције минералног сектора посебно треба имати у виду суштински транзициони став да се ради о преласку на капиталистички начин производње, који се мери профитом и прихватање процеса експлоатације у међународном ланцу зона експлоатације и зависности на релацији центар-периферија и полупериферија (Митровић, 1998). Али при томе у домаћим условима треба избећи сценарио значајног снижења цена минералних сировина и јефтине радне снаге и пратећих последица у минералној економији (Тошовић, 2016а).

Проблематика обухваћена овим истраживачко-аналитичким радом полази од основних поставки минералне економије и базичних питања услова економске оцене минералних ресурса (Rudenno, 2012; Rundge, 1998; Torries, 1998; Wellmer et al, 2010), актуелним питањима транзиције (Welfe, 1997; Harvey, 2013; Roland, 2012), а делом представља наставак досадашњих ауторских студиозних аналитичко-синтетичких, индуктивно-дедуктивних и систематичних студијских проучавања у домену економске геологије, минералне економије и менаџмента минералних ресурса (Janković&Milovanović, 1985; Тошовић, 2005; Тошовић, 2006; Тошовић, 2016а; Тошовић, 2016б; Тошовић&Milovanović, 2007), која се реализују на Катедри економске геологије Рударско-геолошког факултета Универзитета у Београду.

Основни циљ овог рада је генерални осврт на специфичности функционисања минералне економије и актуелне трендове развоја минералног сектора у условима наставка примене транзиционих мера и реформских захвата, који се са нивоа националне економије преносе на ниво минералне економије и минералног сектора, директно утичући на реализацију потребних инвестиција у минералне пројекте, као и на радне, производне и економске резултате и ефекте пословања предузећа минералног сектора.

1. ПОСЛОВАЊЕ МИНЕРАЛНОГ СЕКТОРА У ТРАНЗИЦИОНИМ УСЛОВИМА

Достигнути развојни ниво, неодговарајуће финансијске могућности, транзициона привредна и економска кретања се, на специфичан начин, одржавају на садашње стање и даље функционисање минералног сектора и минералне економије Србије и Републике Српске, односно БиХ. У основи ова специфичност, са једне стране, проистиче из необновљивости и исцрпивости

минералних резерви, са друге стране, из неопходности одређених металних, неметалних и енергентских минералних сировина за одређене привредне гране и привредни развој, са треће стране, потребним великим инвестицијама за њихово истраживање и почетак експлоатације, и са четврте стране недовољности домаћих финансијских средстава за ове намене (Тошовић, 2016а).

Припрема и усвајање нарочито дугорочних развојних планова, проблеми са обезбеђењем потребних производних ресурса, дефинисање праваца транзиционог кретања минералног сектора и минералне економије, с обзиром на сва политичка, ратна и економска догађања на простору Балкана, била су нарочито сложена у свим земљама овог геолошко-економског простора. Наведено такође обухвата и кретања у домену геоиндустрије и геоадминистрације (Миловановић, 1998), с обзиром на стратегијски и државно-политички значај минералних сировина у економском развоју, функционисању привреде, менаџменту минералних ресурса и одрживом развоју ових земаља.

Практични приступи транзиционом процесу и поступање различитих земаља је било различито сходно специфичностима полазне привредно-економске позиције, расположивим производним ресурсима, развојним стратегијама, економским и финансијским могућностима. Многе земље у транзицији примениле су практичну политику савладавања лакших препрека на почетку, како би се брже видели резултати реформе и што пре обезбедила иреверзибилност процеса транзиције. Скоро све транзиционе земље су на почетку либерализовале цене и спољну трговину и спровеле доста успешно приватизацију малих предузећа. С тим у вези стручњаци ЕБРД-а су поделили процес транзиције на две фазе (Петковић, 2008; ЕБРД, 2017). Прва фаза транзиционе реформе обухвата либерализацију цена и трговине, као и приватизацију малих предузећа.

Друга фаза транзиционе реформе обухвата структурне реформе, које се оцењују на основу пет транзиционих индикатора, и то: (а) приватизације великих предузећа; (б) корпоративног управљања и реструктурирања; (ц) политике конкуренције; (д) реформе банкарског система; и (е) реформе небанкарских финансијских институција. Наведена друга фаза транзиције је знатно компликованија, тежа и политички непопуларнија за спровођење. Ово пре свега обухвата приватизацију и реструктурирање великих привредних система, који најчешће имају вишак запослених и индиректно доводе до отпуштања значајног броја радника, што изазива додатне социјалне и друштвене тензије, на прилично сложеном транзиционом тржишту рада. Из наведеног разлога је веома битно припремити и применити добре механизме заштите, који ће амортизовати социјални удар и обезбедити алокацију радника са непродуктивних на нова продуктивна радна места (Тошовић, 2016а).

Специфични услови транзиције минералне економије, због стратегијског значаја минералних сировина за развој привреде и друштва, захтевају низ значајних активности у домену минерално-сировинске базе и функционисања

минералног сектора. У овом процесу системске трансформације у услове тржишног функционисања и привређивања, до изражаја посебно долазе базични материјални карактер минералних сировина, затим њихова необновљивост и исцрпљивост, и потреба савременог управљања у складу са концептом одрживог развоја, уз узимање у обзир националне и комерцијалне исплативости (Тошовић, 2016а).

У условима транзиције, без обзира на брзину и темпо кретања у развијену тржишну привреду, минерални сектор Србије и Републике Српске се реално налази на важној прекретници да ли ће се даљи привредни и економски развој (Тошовић, 2016с): (а) између осталог базирати на расположивим минералним сировинама, односно минерални сектор третиран као одређена компаративна и развојна предност или (б) ће се базирати на другим ресурсима, што значи постепено смањивање секторске активности. Реално посматрано постоје потребни геолошко-економски предуслови за прихватање минералног сектора као компаративне предности земље, јер значајан део привредних активности бројних привредних грана директно или индиректно зависи од бројних минералних сировина.

У таквим условима се само поставља питање да ли ће се такве привредне потребе подмирати од домаћих минералних резерви или од увезених минералних сировина. С обзиром на спољно-трговински дефицит Србије, потребне мере штедње, затим активирање домаћих производних капацитета, као и потребу запошљавања домаће радне снаге, ослањање на домаће минералне резерве се намеће као неопходност (Тошовић, 2016с).

У савременим условима рада и пословања предузећа минералног сектора посебно је значајно обезбеђење потребног привредног, економског и правног амбијента, који треба да је стабилан и уједно стимулативан за све економске и пословне учеснике на тржишту минералних сировина.

Ово између осталог обухвата и обезбеђење потребног нивоа сигурности инвеститора, кредитора, концесионара и пословних партнера, који ће са своје стране омогућити потребну предузетничку иницијативу и пласирање потребних финансијских средстава у геолошка истраживања, експлоатацију и валоризацију минералних сировина из одређених лежишта или рудоносних подручја. С обзиром на државно-стратегијски значај минералних сировина ово организовање пословног амбијента за предузећа једним делом обухвата фактичко организовање појединачних институција, које су посебно значајне у менаџмент ланцу управљања минералним сировинама и формирања целовитог конзистентног система минерално-сировинске базе.

Започете реформе економског система и примена одређених инструмената макроекономске политике, омогућиле су успоставу баланса између различитих економских циљева, а генерално посматрано и побољшање транзиционих услова пословања и привређивања. Према резултатима истраживања Светске банке (WB), Међународне финансијске корпорације (IFC) и праћења актуелног

стања предоченог кроз извештаје “Пословање 2015”, “Пословање 2016” и “Пословање 2017” (Doing business 2015, 2016, 2017 (WB, 2015; WB 2016 и WB 2017)), од укупно ранжираних 190 земаља, земље балканског региона из године у годину претежно побољшавају своју позицију. Најбоље ранжирана од земаља региона је Србија која је у 2017. години на 47. позицији (скок за 12 односно 32 позиције респективно у односу на 2016 и 2015. годину), затим Црна гора, на 51. позицији (пад за 5 односно 10 позиција респективно у односу на 2016 и 2015. годину), док је Босна и Херцеговина на 81. позицији (пад за 2 односно скок за 26 позиција респективно у односу на 2016 и 2015. годину). Испред њих се налазе Словенија и Хрватска, као балканске земље, које су већ у Европској унији, а које су на 30. односно 43. месту, што је пад од 1. и скок од 21. позиције за Словенију, а пад од 3. и скок од 22. позиције за Хрватску респективно у односу на 2016 и 2015. годину.

Минерални сектор Босне и Херцеговине, у делу са металичним минералним сировинама, доминантно производи боксит, руду гвожђа и руду олова и цинка, а међу коначним минералним производима се налазе алуминијум и челик (Хуп, 2015). Од енергетских минералних сировина у земљи се производе кокс и лигнит. Остали минерални производи укључују барит, технички камен, кречњак, соли и песак и шљунак.

Бруто друштвени производ Босне и Херцеговине у 2015. години (БДП) износио је 16,182 милијарде УСД или 14,583 милијарди EUR или 28,522 милијарди КМ, у коме је Република Српска остварила око 32,09%. БДП по становнику износио је 8.107 КМ или 4.145 EUR или 4.600 USD. Реална стопа раста била је 3,07%. Рударство и минерални сектор су учествовали са 1,98% у оствареном БДП, у поређењу са 2,01% у 2014. години и 2,17% у 2013. години (ASBH, 2017a). У 2016. години вредност извоза и увоза су биле 9,42 милијарде КМ и 16,14 милијарди КМ, респективно, што је повећање од 4,8% односно од 1,8% у односу на 8,99 милијарди КМ и 15,85 милијарди КМ у 2015. години. Покривеност увоза извозом је износила 58,3 %, док је спољнотрговински робни дефицит износио 6 милијарди 723 милиона КМ. Извоз у земље СЕФТА је износио 1,39 милијарди КМ, што је за 4,4 % више него у истом периоду 2015. године, док је увоз износио 2,69 милијарди КМ, што је за 5,7 % више него у истом периоду претходне године. Покривеност увоза извозом је износила 67,4 %. Извоз у земље ЕУ је износио 6,73 милијарде КМ, што је за 4,4 % више него у истом периоду 2015. године, док је увоз износио 10,70 милијарди КМ, што је за 3,8 % више него у истом периоду претходне године. Покривеност увоза извозом је износила 67,3 %. У 2013. години рударство и минерални сектор су чинили око 11,2% укупног увоза и 1,4% укупног извоза. Увоз сирове нафте и гаса имао је вредност од 917 милиона USD и чинио је око 79,6% укупне вредности увоза у минералном сектору. Извоз руде метала имао је вредност 38,5 милиона USD и чинио је око 48,5% укупне вредности извоза минералног сектора. Увоз кокса и деривата нафте имао је вредност од око 784 милиона USD и чинио је око 7,6% укупне вредности увезених добара, док је извоз базичних метала (доминантно

челика и алуминијума) имао вредност око 769 милиона USD и чинио око 13,5% укупне вредности извезених добара (ASBH, 2017a; ASBH, 2017b).

Праћење индекса динамике производње минералног сектора Републике Српске у периоду 2007-2015. година (табела 1), према постојећој статистичкој класификацији делатности, показује изражена варирања обима производње, што се везује за производне проблеме различитих врста, који су испољени у минулом транзиционом периоду (РЗСРС, 2016).

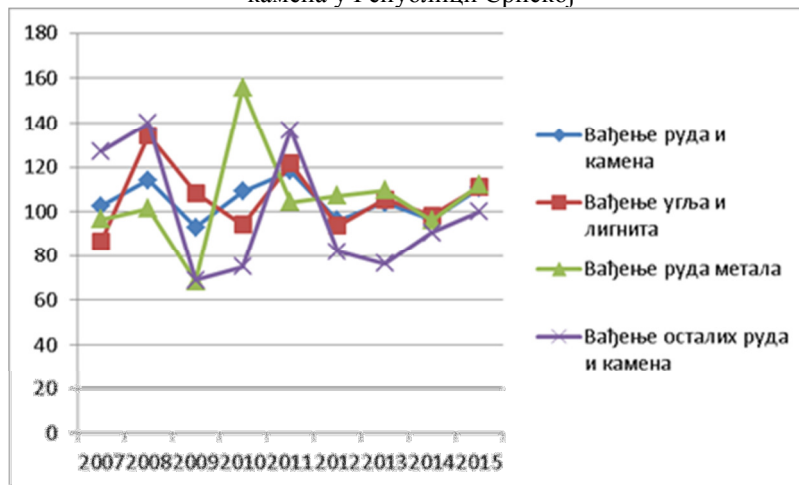
Генерално посматрано у вађењу руда и камена задржава се постојећи ниво производње, али је он са израженијим варирањима у различитим сегментима. Најмање варирање показује вађење угља и лигнита, потом вађења руда метала и највеће варирање показује вађење осталих руда и камена (слика 1).

Табела 1. Индекси индустријске производње у делу вађења руда и камена у Републици Српској, (претх. год = 100)

Врста производње	Година производње									
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
Вађење руда и камена	102,7	114,1	92,9	109,1	118,2	96,1	104,1	96,6	110,5	
Вађење угља и лигнита	86,7	134,3	108,3	94,1	121,6	93,7	105,4	98,2	111,0	
Вађење руда метала	96,6	101,4	68,6	155,8	104,2	107,1	109,6	96,0	112,0	
Вађење осталих руда и камена	127,2	139,9	69,0	74,9	136,7	81,9	76,5	90,7	100,0	

Извор: приказ према подацима РЗСРС, 2016.

Слика 1. Дијаграм индекса индустријске производње у делу вађења руда и камена у Републици Српској

Извор: приказ према подацима РЗСРС, 2016.

Праћење вредности базичне производње минералних производа у минералном сектору Републике Српске показује значајан раст, који је на крају анализираних периода 2015. године дуплиран у односу на почетак периода од 2007. године (табела 2). Просечна годишња вредност износи 190,34 милиона КМ (РЗСРС, 2016), при чему у последњих пет година показује тренд сталног раста, што одговара генералном тренду раста вредности производа читаве индустрије у Републици Српској.

Праћење базичне производње различитих минералних сировина у минералном сектору Републике Српске по структури, такође генерално показује изражен раст (РЗСРС, 2016), у последњих 5 година анализираних периода 2011-2015. година (табела 3).

Производња мрког угља, која је просечно годишње износила 2,16 милиона т, показивала је стангацију уз повећање на крају периода. Производња лигнита, која је просечно годишње износила 3,44 милиона т, након пада 2012. године показује тренд раста. Производња руде гвожђа, која је просечно годишње износила 2,08 милиона т, показује стални тренд раста. Производња боксита, која је просечно годишње износила 0,52 милиона т, осим повећане производње 2012. године, за разлику од осталих сировина показује тренд пада, а потом раста при крају периода.

Производња олова и цинка, која је просечно годишње износила 22,13 хиљада т, показује стални тренд раста уз извесно смањење у 2014. години. Од осталих руда велико смањење последњих година показују производња необрађеног доломита и кречњака. Такође изражено смањење показују производња каолина и каолинских глина и шљунка и облутака, док производња дробљеног камена показује променљивост уз смањење на крају периода.

Табела 2. Вредност продаје производа индустрије и минералног сектора у Републици Српској (у 000 КМ)

Врста производње	Година производње								
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Индустрија (укупно)	2.631.677	3.230.722	2.901.506	3.414.962	3.863.818	5.031.670	4.901.195	5.184.797	4.874.262
Вађење руда и камена	127.536	160.967	118.643	152.709	189.724	227.527	237.300	240.851	257.097
Прерађивачка индустрија	1.896.827	2.208.191	1.904.638	2.279.174	2.536.272	3.736.087	3.602.174	3.785.845	3.518.198
Производња и снабдевање електричном енергијом, гасом, паром и климатизација	558.114	812.881	857.157	931.766	1.080.988	1.030.079	1.026.445	1.124.874	1.059.378

Извор: приказ према подацима РЗСРС, 2016.

Табела 3. Производња важнијих производа минералног сектора у Републици Српској у периоду 2011-2015. година

Назив производа	Ј. мере	Произведена количина по годинама				
		2011	2012	2013	2014	2015
<i>Вађење угља и лигнита</i>						
<i>Мрки угљ</i>	т	2.146.802	2.201.062	2.194.257	2.000.524	2.296.360
<i>Лигнит</i>	т	3.483.845	3.140.026	3.333.663	3.483.915	3.791.578
<i>Вађење руда метала</i>						
<i>Руде гвожђа</i>	т	1.891.000	2.075.732	2.121.908	2.127.564	2.212.802
<i>Боксит</i>	т	537.786	614.950	482.557	410.482	573.301
<i>Олово и цинк</i>	т	19.125	20.541	24.736	21.955	24.310
<i>Вађење осталих руда и камена</i>						
<i>Дробљени камен</i>	т	2.491.035	1.991.097	2.390.262	2.959.014	2.377.353
<i>Шљунак и облутак</i>	т	894.683	1.116.878	1.077.422	876.632	1.694.465
<i>Кречњак</i>	т	НД*	508.744	1.140.462	658.303	646.513
<i>Каолин и каолинска глина</i>	т	232.147	155.263	52.494	29.652	271.502
<i>Доломит, необрађен</i>	т	87.635	127.774	27.673	27.513	НД*

НД* - податак није доступан

Извор: приказ према подацима РЗРС, 2015, 2016.

2. ДАЉИ ПРАВЦИ РАЗВОЈА МИНЕРАЛНОГ СЕКТОРА У ТРАНЗИЦИОНИМ УСЛОВИМА

С обзиром на остварене нивое производње различитих минералних сировина у Републици Српској, постојеће потребе одређених привредних грана, као и развојне планове, неопходно је у наредном периоду транзиције минералне економије обезбедити повољне институционално-системске, технолошке и инвестиционе услове за одржавање постојећег обима производње и његово даље повећање. При томе посебну пажњу треба посветити начину третирања концесија и дефинисању и поштовању услова приватизације, који имају посебна обележја у минералном сектору, затим условима и начину обезбеђења репродукције минерално-сировинске базе, као и посебним специфичностима одрживог коришћења металних, неметалних и енергетских минералних сировина Републике Српске. У делу са геолошко-економским анализама посебну пажњу треба посветити повећању степена прераде полазних минералних сировина и на тај начин остваривању вишег нивоа њихове тржишне валоризације и профитабилности искоришћења.

Досадашња искуства са транзицијом у тржишну привреду у минералним секторима, посебно геоиндустријама и геoadминистрацијама десетак земаља, које су транзицију успешно прошле (Миловановић, 1998), изузетно су значајна и за Србију и за Републику Српску. Правилно усмеравање и даљи развој минералних сектора и минералних економија мора бит подржан критеријумима тржишног вредновања минералних резерви и лежишта минералних сировина, уз поштовање специфичности националне и комерцијалне исплативости одређених минералних сировина (Тошовић, 2016b). Међу даљим активностима у спровођењу транзиционих активности у минералном сектору и минералној

економији Србије и Републике Српске, посебно треба издвојити;

(а) савремену економску оцену минералних резерви и минералних лежишта, са прављењем јединственог геолошко-економског пресека стања за цео минерални сектор земље (последња економска оцена рудног блага урађена је 1972. године за простор бивше СФРЈ, са пресеком стања 31.12.1969. године), као и примена савремене економске оцене у процени вредности капитала у минералном сектору;

(б) дефинисање актуелне минералне стратегије развоја минералног сектора, као и пратеће подстратегије геолошких истраживања, затим дефинисање минералне политике, као дела економске политике земље;

(ц) ревизија, иновирање и модернизација законодавно-правне регулативе и норми, из различитих области, и то: геологије, рударства, концесија, приватизације, пореза и инвестиција, а у складу са савременим трендовима развијених минералних економија, уз уважавање домаћих специфичности и улоге минералног сектора у националној економији;

(д) активно укључивање државног геолошког института (типа Geological Survey) и рударског института (типа Bureau of Mines) у потребне планске и стратегијске анализе и активности значајне за даљи развој минералног сектора и минералне економије;

(е) активна примена менаџмент и маркетинг концепта у минералном сектору, затим примена концепта одрживог развоја и посвећивање посебне пажње екологији минералног сектора.

Наведено треба да омогући успешније, ефикасније и ефективније транзиционо функционисање минералног сектора и минералне економије и Србије и Републике Српске, у предстојећем привредном, економском и развојном периоду у склопу успешног спровођења европских интеграција.

ЗАКЉУЧАК

Транзиција у тржишну привреду у минералној економији и минералном сектору, укључујући посебно геоиндустрију, у низу земаља се одвија у складу са специфичностима земље, минерално-сировинске базе и могућностима обезбеђења потребних производних ресурса. То је процес који је у домаћим условима праћен низом проблема, као што су: велики недостатак финансијских средстава, лоше економско наслеђе, споро мењање закондавно-правних регулатива, различити отпори приватизацији, нерешена питања унутрашњег уређења, спољни фактори и др.

Транзициона привредна и економска кретања се специфично одржавају на стање и функционисање минералног сектора и минералне економије како

Србије, тако и Републике Српске. У основи ова специфичност проистиче из необновљивости и исцрпивости минералних резерви, као и тржишног усмеравања и развоја минералне економије са преласком на капиталистички начин производње, који се мери профитом. Дефинисање праваца транзиционог кретања минералног сектора и минералне економије, с обзиром на сва политичка, ратна и економска догађања на простору Балкана, посебно је осетљиво у земљама овог геолошко-економског простора. Наведено такође обухвата и кретања у домену геоиндустрије и геоадминистрације, с обзиром на стратегијски и државно-политички значај минералних сировина у економском развоју, функционисању привреде, менаџменту минералних ресурса и одрживом развоју.

Праћење динамике производње минералног сектора Републике Српске у периоду 2007-2015. година, показује изражена варирања обима производње, што се везује за производне проблеме различитих врста, који су испољени у минулом транзиционом периоду. Праћење вредности базичне производње минералних производа у минералном сектору показује значајан раст, који је на крају анализираниог периода 2015. године дуплиран у односу на почетак периода од 2007. године, са просечном годишњом вредношћу од 190,34 милиона КМ, уз пратећи тренд сталног раста.

С обзиром на остварене нивое производње различитих минералних сировина у Србији и Републици Српској, неопходно је у наредном периоду транзиционог кретања минералне економије обезбедити повољније институционално-системске, технолошке и инвестиционе услове за одржавање постојећег обима производње и његово даље повећање. При томе посебну пажњу треба посветити начину третирања концесија и дефинисању и поштовању услова приватизације, затим условима и начину обезбеђења репродукције минерално-сировинске базе, као и посебним специфичностима одрживог коришћења минералних сировина и Србије и Републике Српске.

Правилно усмеравање и даљи развој минералних сектора и минералних економија морају бити подржани критеријумима тржишног вредновања минералних резерви и лежишта минералних сировина, уз поштовање специфичности националне и комерцијалне исплативости одређених минералних сировина. Нарочиту пажњу треба поклонити сложеним проблемима процене вредности капитала у минерално-сировинском комплексу, који је специфичан, у односу на друге привредне гране и области. Наведено треба да омогући успешније, ефикасније и ефективније транзиционо функционисање минералног сектора и минералне економије и Србије и Републике Српске, у предстојећем привредном, економском и развојном периоду у склопу успешног спровођења европских интеграција.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] ASBH, (2017a), Gross domestic product by production, income and expenditure approach 2015, Agency for Statistics of Bosnia and Herzegovina, Thematic Bulletin 01, 92 pp.
- [2] ASBH, (2017b), Economic statistics, BiH foreign trade in goods statistics, January-December 2016 – correction, Agency for Statistics of Bosnia and Herzegovina, Year XII, Number 12, 29 pp.
- [3] EBRD, (2017), Transition report 2016-17, Transition for all: equal opportunities in an unequal world, European Bank for Reconstruction and Development, 102 pp.
- [4] Ђуричин Д., (1996), *Транзиција привреде*, Својина и слобода, Институт друштвених наука, 141 пп., Београд.
- [5] Harvey J., (2013), Transition, Amazon Digital Services, 174 pp.
- [6] Јакшић Д., Бомештар Н., (2011), Цијена транзиције и транзициони губици у земљама ЦЕЕ са посебним освртом на БИХ, Макроекономија - Економске анализе, Србија, окружење и међународна економија.
- [7] Јанковић С., Миловановић Д., (1985), Економска геологија и основи економике минералних сировина, РГФ, Група смерова за истр. леж. мин. сировина, 403 пп., Београд.
- [8] Миловановић, Д., (1998), Неки карактеристични аспекти транзиције у тржишну привреду у минерално-сировинском комплексу, Техника, Руд., геолог. и метал., 49, 3, с. 1-8, Београд.
- [9] Митровић Љ., (1998), Демистификација транзиције, Међ. Политика, 49, 1066, Београд, пп. 38-40.
- [10] Петковић В., (2008), Транзиција у Србији – осам година реформе, Српски економски форум, 19 пп., Београд.
- [11] Roland G., (2012), Economies in Transition: The Long-Run View, Studies in Development Economics and Policy, 2012th Edition, 446 pp., New York.
- [12] РЗСРС, (2016), Статистички годишњак Републике Српске за 2016. годину, Републички завод за статистику Републике Српске, 679 пп., Бања Лука.
- [13] РЗСРС, (2015), Статистички годишњаци Републике Српске за године од 2011 до 2015., Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука, 2015.
- [14] Rudenno V., (2012), The Mining Valuation Handbook: Mining and Energy Valuation for Investors and Management, Wrightbooks; 4 edition, 624 pp..
- [15] Rundge I., (1998), Mining Economics and Strategy, Society for Mining Metallurgy & Exploration, 1 edition, Littleton, 316 pp., Colorado.
- [16] Torries F.T., (1998), Evaluating Mineral Projects: Applications and Misconceptions, Society for Mining Metallurgy & Exploration, Littleton, 172 pp., Colorado.
- [17] Тошовић Р., (2016а), Функционисање минералног сектора у транзиционим условима, Зборник II Рударско-геолошког форума са међународним учешћем, Рударски факултет Приједор Универзитета у Бањој Луци, Савез инжењера и техничара рударске, геолошке и металуршке струке Републике Српске, пп. 248-257, Приједор.
- [18] Tosovic R., (2016b), Economic evaluation of mineral resources from the standpoint of business and social profitability, International Journal of Research - Granthaalayah, Vol. 4, No. 10, pp. 46 – 52.
- [19] Тошовић Р., (2016с), Експертна економска оцена минералних резерви у савременим условима транзиције минералне економије, Нови економист часопис за економску теорију и праксу, Факултет пословне економије Бијељина, Универзитет у Источном Сарајеву, година X, Број 20, пп. 87-96, Бијељина.

- [20] Tošović R., (2011), Expert Economic Evaluation of Mineral Resources in Modern Conditions of Transition and Management, Proceeding of 14th ICDQM-2011, Research Center of Dependability and Quality Management DQM, pp. 624-634, Belgrade.
- [21] Тошовић Р., (2006), Геолошко-економско моделирање полиметаличног лежишта Рудник, Катедра економске геологије Рударско-геолошког факултета Универзитета у Београду, Посеб. изд. Бр. 8, 226 пп., Београд.
- [22] Тошовић Р., (2005), Развојне промене везане за менаџмент геолошких истраживања минералних ресурса у Србији, Техника, Руд., Геолог. и Метал., LX, 6, пп. 1-7, Београд.
- [23] Tošović R., Milovanović D., (2008), The Function of Economic Evaluation in Management of Mineral Resources. 1st Symposium Nature Conservation in Serbia, The Book of Abstracts, Institute for nature conservation of Serbia, pp. 133-134, Novi Sad.
- [24] Tošović R., Milovanović D., (2007), Manager Functions in Management of Mineral Resources, Proceeding of 10th DQM-2007, pp. 850-858, Beograd.
- [25] WB, (2017), Doing Business 2017, Measuring Regulatory Quality and Efficiency, Comparing Business Regulations for domestic firms in 190 Economies, A World Bank Group Flagship Report, 14th edition, 346 pp., Washington.
- [26] WB, (2016), Doing Business 2016, Measuring Regulatory Quality and Efficiency, Comparing Business Regulations for domestic firms in 189 Economies, A World Bank Group Flagship Report, 13th edition, 338 pp., Washington.
- [27] WB, (2015), Doing Business 2015, Going Beyond Efficiency, Comparing Business Regulations for domestic firms in 189 Economies, A World Bank Group Flagship Report, 12th edition, 318 pp., Washington.
- [28] Welfe W., (1997), Economies in Transition and the World Economy: Models, Forecasts and Scenarios, Peter Lang Pub Inc, Frankfurt, Berlin, Bern, New York, Paris, Wien, 527 pp.
- [29] Wellmer F.W., Dalheimer M., Wagner M., (2010), Economic Evaluations in Exploration, Springer; 2nd edition, 264 pp.
- [30] Xun S., WB, (2015), The Mineral Industry of Bosnia and Herzegovina, 2013 Minerals Yearbook Bosnia and Herzegovina, U.S. Department of the Interior U.S. Geological Survey, 5 pp., Washington